

U susret drugom ljudskom biću

Ideje o nacionalizmu u Čovjeku bez osobina Roberta Musila

2023

U poražavajućoj situaciji rastućih nacionalističkih sentimenata popraćenih “psihozom rata” i “psihozom mira”, kako će ih kasnije nazvati, mladoga Roberta Musila (1880.-1942.) morio je problem ljudskih strasti. Kasnije će po tom pitanju zaključiti: “Nije tako da imamo previše intelekta, a pre malo duše, već pre malo preciznosti za pitanja duše.”

Izbijanje prvog svjetskog rata imalo je značajan utjecaj na ironično distanciranoga tridesetčetvero-godišnjeg Roberta, koji je u to doba započeo svoj duboki angažman s političkim pitanjima. Unatoč tome što je i prije rata pisao o uskogrudnosti buržuskoga društva, u turbulentnom periodu između 1914. do 1921. napisao je mnogo eseja, posebice na temu nacije i nacionalizma. Njegove su se ideje i osobni osjećaj za identitet značajno mijenjali tijekom vremena, od kulturnog nacionalizma, pa sve do zaključka kako je nacija fantazija: “Preciznosti radi, nacija je fantazija (‘Einbildung’) u svim verzijama u kojima je do sada bila ponuđena.” Pri tumačenju nacionalizma i ratnog entuzijazma, Musil se nije oslanjao niti na psihologiju mase, niti na tendenciju patologiziranja tih sentimenata, već je radije težio slijeđenju kontinuiteta ljudskoga iskustva.

Ipak, ovaj se tekst ne bavi njegovim esejističkim opusom, već radije predstavlja, nadam se, uvjerljiv prijedlog za čitanje djela koje možda predstavlja jednu od naj kompleksnijih analiza mita nacije i nacionalizma, roman Čovjek bez osobina.¹

Musilova motivacija za istraživanje fenomena nacionalizma bila je volja za prevazilaženje otuđenja u međuljudskim odnosima. Mi smo jedni drugima ništa, napisao je u jednom eseju o temi nacije: “Čemu sve to ‘Mi Nijemci’? Takve su formulacije samo načini lažiranja zajednice fizičkih radnika i profesora, gangstera i idealista, pjesnika i filmskih redatelja. Takva zajednica ne postoji: pravo ‘mi’ jeste: Mi smo ništa jedni drugima.” I u autobiografskim bilješkama o tučnjavama u djetinjstvu, Musil sebi postavlja to pitanje; je li sakaćenje, hrvanje i gađanje kamenjem u djetinjstvu ono što nas oblikuje u ljude koji kasnije postaju sposobni prema bližnjima se odnositi kao prema apsolutno bezosjećajnim objektima? Pokušaj pronalaženja drugog ljudskog bića naslov je jednog od njegovih eseja, ali mogao bi poslužiti i kao opis Musilova životnog djela.

Danas iznimno mnogo ljudi osjeća da se prema iznimno mnogo drugih ljudi, na žalost, nalazi u opreci. Osnovna crta kulture jest da pojedinac prema drugim ljudima koji žive izvan njegova vlastitog kruga gaji najdublje nepovjerenje, dakle ne samo Nijemac Židova nego i nogometaš pijanista smatra neshvatljivim i manje vrijednim bićem. Na koncu, stvari postoje samo zahvaljujući svojim granicama

Naravno, nije to promišljao tako opširno, no poznato mu je bilo to stanje neodređene atmosfere neprijateljstva, koja u naše doba ispunjava zrak

Musilov monumentalni roman u tri sveska sačinjen je od dvije narativne linije. Jedna prati nacionalističku “Usporednu akciju” kojom se pokušava organizirati događaj za proslavu “Kakanije” (Austro-Ugarskog Carstva), što predstavlja ideološki napor protagonista da okupe sve nacionalnosti Carstva pod jednu zajedničku ideju. Međutim, nitko od njih zna što bi taj događaj trebao biti. S druge strane, imamo liniju glavnog protagonista, Ulricha, koji se može opisati kao subjekt bez nacije i drugih relevantnih svojstava, i koji je zaljubljen u svoju sestru blizanku. On povezuje dvije narativne linije kao tajnik Usporedne akcije. Budući da incest uništava društvene i psihološke zakone koji određuju identitete roda, seksualnosti i srodstva na kojima se temelje vlasnički, nacionalni i kulturni identiteti, narativ postavlja Ulricha kao onog koji dovodi u pitanje te identitete.

Što se tiče pitanja nacije, neki od mitova koje Musil analizira u romanu su: mit o naciji kao domovini (“Heimat”); mit o naciji kao monokulturnoj zajednici vezanoj unutar svoje (partikularističke) Kulture i

¹ Robert je započeo pisati krajem 1898., i kontinuirano je prerađivao tekst sve do objave dijelova ili do svoje smrti 1942. godine. Prvi dio je objavljen 1930., a drugi 1933. Nekoliko je poglavlja objavljeno posthumno 1943., a 1952. izlazi kritičko izdanje urednika Adolfa Frisèa. Prvi dio romana je objavljen na engleskom kao *The Man Without Qualities* 1953., u prijevodu Eithne Wilkins i Ernsta Kaisera. Drugi je uslijedio 1955. i treći 1961. godine. Na našem jeziku je prvo izdanje prva dva djela objavljeno 1967. u prijevodu Zlatka Gorjana kod izdavača Otokara Keršovana u Rijeci s naslovom *Čovjek bez svojstava*. Po nama je “svojstvo” bliže Musilovom “Eigenschaften”. I najnovije srpsko i hrvatsko izdanje nose naslov *Čovjek bez osobina*, što je bliže engleskom naslovu. U tekstu su korištena Frakturina izdanja iz 2008., 2013. i 2019. u prijevodu Andya Jelčića.

nasuprot (univerzalističkoj) Civilizaciji; mit o naciji kao izvornoj zajednici govornika njemačkoga jezika; mit o naciji kao masovnom društvu; i mit o naciji kao rasi.

Pored samoga sadržaja, roman predstavlja i kritiku "simboličkog oblika modernosti"- modernog romana. Tri glavne karakteristike modernog romana, odnosno Bildungsromana, sustavno su preispitane u Čovjeku bez svojstava: linearna i kontinuirana koncepcija vremena, izražena kroz romaneskni zaplet shvaćen kao dijakronijski slijed događaja; životna pustolovina protagonista kao putovanje razvoja ("Bildung") neovisnoga, slobodnog i individualnog subjekta; socijalizacija u nacionalnoj kulturi, kroz utapanje individualnog identiteta u najširi kolektivni i zajednički identitet nacije i njezine povijesti, jezika i teritorija.

Pozornik ga je prvo promatrao preko ramena, poslije sprijeda, a onda iz blizine; u svojstvu promatrača bio mu je nazočan poput istake željeznog mehanizma države, koji završava u gumbima i drugim metalnim dijelovima. Stalni život u dobro uređenoj državi u sebi svakako ima nešto sablasno; ne možemo ni izići na ulicu, a ni popiti čašu vode ili ući u tramvaj ne dodirnuvši uravnotežene poluge golema aparata zakona i odnosa, ne stavivši ih u pogon ili ne prepustivši im odražavanje mira svoga postojanja. Poznat nam je tek najmanji broj onih koje zahvaćaju duboko u nutrinu, dok se na drugoj strani gube u mreži koju još nijedan čovjek nije razmrsio; zbog toga ne priznajemo njihovo postojanje, onako kako građanin ne priznaje postojanje zraka i za njega tvrdi da je praznina, no čini se da određena sablasnost života leži upravo u tome što je sve što ne priznajemo, sve ono što nema boju, miris, okus, težinu i moral, poput vode, zraka, prostora, novca i protoka vremena, zapravo najvažnije. Čovjeka može ponekad zahvatiti panika kao u snu neupravljanom voljom, oluja pokreta mahnitog udaranja oko sebe, kao što čini životinja uhvaćena u njoj nerazumljiv mehanizam mreže. Takvo su djelovanje pozornikovi gumbi imali na radnika i u tom je trenutku državni organ, koji je smatrao da mu se ne posvećuje odgovarajuće poštovanje, poduzeo uhićenje.

Zbog toga je čak i u ovom trenutku zadržao smisao za statističku demistifikaciju svoje osobe, pa ga je sustav mjera i opisa koji je na njega primijenio policijski organ oduševio poput ljubavne pjesme koju je spjevao Sotona. Najčudesnije je na tome bilo što policija čovjeka ne samo da može raščlaniti tako da od njega ne ostane ništa nego i što ga od tih ništavnih sastavnih dijelova može ponovno jednoznačno sastaviti i po njima ga prepoznati.

Za taj je doseg jedino bio potreban dodatak nečeg neodredivog, što oni nazivaju sumnjom.

Razjasnimo na samom početku Musilov stav o državi, prema analizama iz eseja. U odnosu na ono što je opisao kao njemačku intelektualnu tradiciju slijepe vjere u državu, on državu odbacuje kao "loš stroj", nefleksibilan oblik političke organizacije koji sprječava razvoj ljudskih bića. Protivio se "organizaciji čovječanstva u države" smatrajući da se heterogenost modernih kultura i fluidna, stalno promjenjiva priroda ljudskoga iskustva ne mogu sadržati u krutim političkim formama bez potrebe za upotrebom nasilja. Za njega je institucija "moderne ustavne države" uvijek predstavljala čin nasilja. Nasilne povijesne okolnosti koje su karakterizirale utemeljenje suverene države dokazale su mu njen "nesocijalni karakter": "[što] ne proizlazi, naravno, iz zle volje njezinih stanovnika nego iz njezine prirode, strukture i načina funkcioniranja; to je čini gotovo potpuno samozatvorenim sustavom društvene energije, s beskrajno većom raznolikošću vitalnih odnosa iznutra nego izvana. Država je forma koja se, da bi mogla osigurati stabilnost za razvoj života, najprije mora začahuriti i učiniti nepropusnom." Dakle, prema Musilovoj analizi, država je po svojoj prirodi totalitarna.

Ono što Musila zaokuplja u romanu su moderni identitet i subjektivnost. Kroz prilično jednostavnu radnju, istražena je veza između "ja" i "mi" te kako nacionalističke, rasističke i patrijarhalne ideologije svode subjekt na njegovo kulturno podrijetlo i tjelesno/seksualno dispoziciju, namećući mu navodno prirodnu i stoga neizbježnu bit kodiranu u terminima roda, etničke pripadnosti i klase. Roman, i cijeli Musilov opus, usredotočuje se na integralni aspekt modernosti – postupno nestajanje ranomodernе ideje da su osobni i kulturni identiteti utemeljeni na intrinzičnoj dispoziciji („ekspresivistička“ koncepcija) i njeno neprimjetno zamjenjivanje idejom da društveni i simbolički poredak konstituira i učvršćuje identitet ljudskoga subjekta. Čovjek bez svojstava ima za cilj likvidaciju zaostalog "ekspresivističkog" koncepta identiteta koji je dominirao političkim i kulturnim diskursom Musilova vremena.

Povijesna pozadina “Usporedne akcije” bio je sudar nacionalističkih pokreta u nastajanju s preostalim vrijednostima, privilegijama i političkim institucijama starijega sustava. Kako je Austro-Ugarska prolazila kroz modernizaciju, počele su se pojavljivati nove društvene skupine koje su zahtjevale da budu priznate kao ravnopravne članice carstva. Ljudi različitog “etničkog” podrijetla migrirali su iz sela u tvornice u gradovima i stjecali obrazovanje kako bi se uklopili u sve raznolikije tržište rada. Nacionalna država i nacionalizam poslužili su kao aparati integracije u tom procesu, zamjenjujući i kompenzirajući društvene veze izgubljene zajedno s feudalizmom. Ipak, politička struktura zemlje nije mogla prihvatiti zahtjeve svih skupina pošto bi to dovelo u pitanje temelj carstva – implicitni dogovor da Mađari i Austrijanci koji govore njemački budu normativne kulture i ekonomski privilegirane skupine u svojim dijelovima carstva. Zbog carskog odbijanja da integrira svoje margine, te skupine nisu sebe vidjele kao dijelove imperijalnoga totaliteta i stoga nisu vjerovale u sposobnost centra da zastupa njihove interese. To predstavlja važan moment u povijesti balkanskih nacionalizama.

Pred zakonom su svi građani bili jednaki, no nisu svi bili građani.

Najviši policijski službenik, ravnatelj onoga ministarstva koje je u Kakaniji nosilo psihološki naslov “unutarnjih poslova”, u svojemu je pozdravnom govoru upozorio na te prikaze koje duh policije osvjetljuje kao nešto doista narodsko, a divljenje prema takvu duhu strogosti i spremnosti za pomoć nazvao vrelom mladosti morala, u doba kada umjetnost i život odveć naginju kukavičkom kultu čulne bezbrižnosti.

Kakanija je na jugu poduzimala određene vojne pripreme ne bi li pokazala svijetu da neće dopustiti protezanje Srbije do mora, nego jedino omogućiti željezničku vezu do tamo; ravnopravno sa svim događajima takve vrste, svjetski poznata švedska glumica, gospođica Vogelsang, priznala je da još nikada nije spavala tako dobro kao te prve noći po dolasku u Kakaniju

No i gospoda koja u svečanim prigodama na frakovima nose zlatom izvezeno lišće i slično idilično znamenje držala su se realnopolitičkih predrasuda svojega zvanja, a budući da prilikom pretraživanja pozadine Usporedne akcije nisu pronašli nikakve opipljive pojave, uskoro su pozornost obratili na ono što je bilo uzrokom većine nerazjašnjenih pojava u Kakaniji, nazvano “neostvarenim narodima”. Danas se postavljamo tako kao da je nacionalizam tek izum vojnih opskrbljivača, no u nekoj bi prilici valjalo pokušati i s proširenim objašnjenjem, a nečemu takvu Kakanija je dala važan prilog. Stanovnici te carske i kraljevske, carsko-kraljevske dvojedne monarhije našli su se pred teškom zadaćom; trebali su se osjećati kao carski i kraljevski i austro-ugarski domoljubi, no istodobno i kao kraljevsko-ugarski ili carsko-kraljevsko-ugarski. Njihova odabrana deviza u smislu takvih poteškoća bila je “Ujedinjenim snagama!”, što znači viribus unitis. No za to je Austrijancima bilo potrebno daleko više snage nego Mađarima. Mađari su naime na prvome i posljednjemu mjestu bili samo Mađari i tek su ih usputno drugi, koji nisu razumijeli njihov jezik, smatrali Austro-Ugarima; nasuprot tome Austrijanci, ponajprije i izvorno, nisu bili ništa, a prema mišljenju svojih vođa odmah su se trebali osjećati kao Austro-Ugari ili Austrijanci-Mađari – za to nije postojala odgovarajuća riječ. Nije postojala ni Austrija. Oba dijela Mađarske i Austrije odgovarala su jedan drugome poput crveno-bijelo-zelenoga kaputića crno-žutim hlačama; kaputić je bio dio za sebe, no hlače su bile ostatak sada nepostojećega crno-žutog odijela, razdvojenoga tisuću osamsto šezdeset sedme. Austrijske hlače se od tada službeno zovu “Kraljevstva i pokrajine zastupljene u državnom savjetu”, što, naravno, nije značilo baš ništa i bilo je ime sastavljeno od imenâ, jer ni ta kraljevstva, primjerice posve šekspirijanske Lodomerija i Ilirija, odavno nisu postojala, a nije ih više bilo ni onda dok je crno-žuto odijelo bilo čitavo. Zato ako se pita Austrijanac što je on, naravno da ne može odgovoriti ovako: ja sam iz kraljevstva i pokrajina zastupljenih u Državnom savjetu, a više ne postoje – pa je već zbog tog razloga radije govorio: ja sam Poljak, Čeh, Talijan, Furlan, Ladin, Slovenac, Hrvat, Srbin, Slovak, Rusin ili Vlah, a to je takozvani nacionalizam. Zamislimo hrastovu zlaticu koja ne zna je li hrastova zlatica ili hrastov buhač; biće koje o sebi nema nikakv pojam, pa ćemo razumjeti da je nekada može užasno uplašiti i vlastiti ticalo: u takvom su međusobnom odnosu bili Kakanci, pa su jedni druge promatrali s paničnim strahom udova koji jedan drugi zajedničkim silama priječe da nešto postane. Od nastanka zemlje još nijedno biće nije umrlo zbog jezične pogreške, ali moramo dodati da se austrijskoj i mađarskoj austro-ugarskoj dvojednoj monarhiji unatoč tome dogodilo da je propala zbog svoje neizgovorljivosti.

Za strance nije bezvrijedno da dozna na koji način iskusan Kakanac na visokom položaju, poput grofa Leinsdorfa, izlazi na kraj s takvim poteškoćama. Najprije je u svojem budnom umu pažljivo odijelio Mađarsku, o kojoj kao mudri diplomat nikada nije govorio, onako kako se ne govori o sinu koji se osamostalio protiv volje roditelja, iako se oni nadaју da u tome neće biti uspješan; preostali dio označivao je kao narodnosti ili austrijske etničke skupine. Bio je to vrlo oštrouman izum. Njegova je presvijetlost studirala državno pravo i tamo je pronašao definiciju, rasprostranjenu praktično u čitavu svijetu, da narod može zahtijevati da ga se smatra nacijom samo onda kada ima vlastitu državu, a iz toga je za njega proizlazilo da su kakanijske nacije u najboljem slučaju nacionalnosti. S druge je strane grof Leinsdorf znao da čovjek puno i istinsko određenje može naći tek u zajedničkom životu nacije, koji mu je nadređen, pa kako to nikome nije htio uskratiti, iz toga je izvukao nužnost da nacionalnostima i etničkim skupinama nadredi državu. Osim toga vjerovao je u Božji poredak i ako on ljudskome oku i nije u svakom trenutku razvidan, a u revolucionarno modernim časovima, koji bi mu ponekad nadošli, bio je čak sposoban zamisliti da ideja države, u novije doba toliko isticana, možda nije ništa drugo do bogomdana ideja veličanstva, u tek započetome, pomlađenom pojavnom obliku. Kako god to bilo – kao realni političar odbacivao je predaleko promišljanje, a prihvatio bi i Diotimino gledanje da je ideja kakanijske države ista poput one svjetskoga mira – glavno je bilo da kakanijska država postoji, ako i bez pravog imena, i da uz nju valja izumiti kakanijske državljane. Običavao je to objasniti primjerom da nitko tko ne ide u školu nije učenik, no da škola ostaje školom i kada stoji prazna. Što su se nacionalnosti više bunile protiv kakanijske škole koja je od njih trebala načiniti narod, to mu se u danom slučaju škola činila nužnijom. One su izričito naglašavale da su nacija, zahtijevale su izgubljena povijesna prava, očijukale su s plemenskom braćom i rođacima s one strane granica i Carstvo otvoreno nazivale tamnicom iz koje žele biti izbavljene. Grof Leinsdorf utoliko ih je pomirljivije nazivao etničkim skupinama; jednako kao i one same naglašavao je nezaokruženost njihovih odnosa, no želio ih je dopuniti na način da od etničkih skupina stvori austrijske državljane, a ono što nije odgovaralo njegovu planu ili je bilo pre revolucionarno objašnjavao je sebi na već poznati način kao posljedicu još neprevladane nezrelosti i zalagao se za to da je protiv nje najbolje primijeniti mješavinu mudre popustljivosti i kaznene blagosti.

U ovom je periodu centralizam njemačkoga govornog područja decentriran, a sfera kulture pretvorena u arenу zaraćenih partikularizama. Nakon kolapsa 1918., Austrija je bila prva zemlja u Europi koja je iskusila postkolonijalnost: ne samo da su kulturu obilježili sukobi između zaostalog feudalnog sustava i kapitalističkoga sustava u nastajanju, već i borba između raspadaјуćega imperijalnog režima i raznih identitarnih pokreta – nacionalistički, rasistički i fašistički pokreti, cionizam i antisemitizam, ženski pokret i antifeminizam. Nakon rata carstvo je podijeljeno na zasebne nacionalne države, a ono što je preostalo nakon što je svaki narod preuzeo svoj dio bila je današnja Austrija. Tako su kulturni identiteti koji su bili poštovani kao nužni i prirodni izrazi poretka svijeta oduzeti austrijskom subjektu. Kako je modernizacija krenula relativno kasno u Njemačkoj i Austriji, sve su se te transformacije osjećale dramatičnije, pa je stoga bilo nemoguće da se pojedinac “prirodno” poveže s novim svijetom i drugim ljudskim bićima. Važno je reći da Musil u svojim esejima nikada nije pripisao kolaps carstva naglom razvoju nacionalnih osjećaja među ne-njemačkim narodima carstva. Njihov je revolt jasno identificirao kao konkretnu posljedicu pretrpljene državne represije i nasilja.

U njezinu se kućnom okruženju s činjenicom da postoji nacionalizam i rasna ideologija, iako su pola Europe naveli na histerične misli i upravo se unutar zidova Fischelove obitelji sve okretalo oko njih, postupalo kao da ne postoje.

Moderna je svijest proizvod postvarenja: pojedinci i društvene funkcije odvojeni su od tradicije u koju su prethodno bili usađeni, te su sada svedeni na izolirane dijelove organizirane prema nekom principu. To zahtijeva novу vrstu svijesti, novу subjektivnost. Prvi trenutak u nastajanju moderne subjektivnosti je stvaranje “pojedinca” kao autonomnog, centriranog, monadijskog bića. Međutim, taj “individualizam” jest tek ideologija koja je tu da doskače napetosti proizašloj iz podijeljenosti subjekta, što je upravo ono što se događa s postvarenjem. Subjekt se, u stvarnosti, tek mora ostvariti kao slobodna, neovisna individua, a to čini objektivizirajući svoje osobine. Buržuj bira zanimanje koje nema nikakve veze s ostatkom njegovog bića, a proleterka prodaje gospodarу jedino što posjeduje – radnu snagu. Ovo

razdvajanje između unutarnjeg i vanjskog, privatnog i javnog glavna je odrednica modernoga subjekta. Kako se odnositi jedni prema drugima u tim okolnostima je, posljedično, specifično moderan problem.

objašnjavanje čuvene moralne slobode karaktera kao automatski nastalog misaonog privjeska slobodne trgovine

Rezultat ovog rascjepa je strogo kontemplativan stav gdje se svijet robne razmjene predstavlja svijesti kao druga priroda kojoj se pojedinac mora prilagoditi da bi preživio. Drugim riječima, budući da osjeća da ne može djelovati kako bi promijenio ovaj društveni poredak ili jednostavno ispunio svoje unutarnje želje, on zauzima stav refleksije i kontemplacije.

Sredstvo koje dušu doduše ubija, no onda takoreći u malim konzervama čuva za opću uporabu, oduvijek je veza s razborom, uvjerenjima i praktičnim postupanjem, kakvo su uspješno proveli svi morali, filozofije i vjere. Bog zna, kao što smo već kazali, što je uopće duša! Ne može biti nikakve sumnje da žarka želja da se slijedi samo nju ostavlja neizmjeran manevarski prostor, pravu anarhiju, pa postoje primjeri za to da takoreći kemijski čiste duše počine gotovo zločine. No čim duša ima moral ili vjeru, filozofiju, produbljeno građansko obrazovanje i ideale na području dužnosti i ljepote, poklonjen joj je sustav pravila, uvjeta i odredbi za provedbu, koje mora ispuniti prije no što smije pomisliti da je duša vrijedna pozornosti, a njezin se žar, kao kod visokih peći, usmjeruje u lijepe pješčane pravokutnike. Onda u osnovi preostaju još samo logička pitanja tumačenja, kao na primjer pripada li neka radnja pod ovu ili onu odredbu, a duša dobiva mirnu preglednost bojnog polja nakon bitke, gdje mrtvi leže nepomično, a odmah se može primijetiti gdje se komadićak života još pridiže ili stenje.

Argument postvarenja pomaže u rasvijetljavanju spomenute ekspresivističke koncepcije identiteta po kojoj se izjave, ponašanje i društveni položaj osobe vide kao izrazi njenoga identiteta, čija se bit smatra unutarnjom osobnom jezgrom. Dakle, osoba izražava određenu bit koju posjeduje, a koja određuje njihovu rasu, kulturu, spol i društveni položaj. Samoostvarenje je kompatibilno sa socijalizacijom. Musil se izričito protivio ovom konceptu jer po njegovom mišljenju ono što određuje ljudska bića jest praznina, nedostatak koji je nepopravljiv, i bez obzira s kojom se ulogom, skupinom, profesijom, modelom ili idealom subjekt poistovjetio, to će uvijek biti samo

urgentna zamjena za nešto što nedostaje.

Teza romana jest da univerzalni ljudski element leži u neizrecivoj sposobnosti razlikovanja, u toj

sklonost prema negativnom

koja po pripovjedaču čovjeka navodi na

ukinuti stvarnost

i mijenjanje svijeta.

Musil je tvrdio kako je Prvi svjetski rat prisilio ljude da prepoznaju da je identitet fikcija, ali je istovremeno povećao potražnju za tom istom fikcijom. Domoljubni entuzijazam, kao i kasniji nacionalistički i rasistički pokreti, kompenzirali su društvene spone koje je moderno društvo razvrgnulo. Društvo je za sebe pokušalo ponovno izmisliti identitet rase i nacije koji bi jamčio određenu stabilnost usred destabilizirajućih sila modernizacije. Odbijajući modelirati svoj identitet prema tim političkim fikcijama, Ulrich gubi svoje temelje i biva vraćen na sebe, prisiljen prizvati svoj identitet iz svoje nutrine. Nažalost, to nije moguće pošto se identitet po definiciji proizvodi samo kroz proces identifikacije s drugim. Ali što postaje sa subjektom ako nema drugoga s kojim bi se identificirao, osim nacija, spolova itd.? Što ako društveno polje ne nudi nikakve mogućnosti prepoznavanja? Jesu li u ovoj situaciji jedini mogući ishodi za subjekte fašizam ili ludilo? Moguće je ili postaviti se u obrambenu poziciju, žrtvovati svoj ego i solidarizirati se s grupnim egom kolektiva, ili se zatvoriti u samoću što dovodi do autističnih ili shizoidnih stanja. Pokušavajući zaštititi svoj integritet, subjekti se povlače u svoju unutrašnjost. Ali budući da se u ovoj modernoj pseudo-stvarnosti, kako je naziva Musil, svaka radnja čini kao da se vrši mehanički, ljudska nutrina postaje iluzorna jer se ne hrani nikakvom društvenom interakcijom. Stoga moderno društvo teži stvaranju "podijeljenih sebstva".

trebao bi imati na umu da posjedovanje dvostruke duhovne osobnosti već odavno nije vještina dohvatna samo luđacima

Likovi u Musilovu romanu su takvi shizoidni subjekti. S jedne strane elita i narod koji želi slaviti naciju, a s druge ubojice i duševni bolesnici. Ne sudjelujući u inicijativama iz kojih njegovi sunarodnjaci crpe smisao svoga postojanja, Ulrich se radije poistovjećuje sa zločincem, ubojicom Moosbruggerom. On

idolizira sve zlikovce i čudovišta svjetske povijesti

Postoji konstitutivna napetost između “egzaktnosti” i “duše”, znanosti i poezije, “ratioida” i “neratioida” u Ulrichu kao čovjeku bez svojstava, a krajnji razlog da se takav lik konceptualizira jest odbacivanje metafizičke fikcije identičnog ja. Bez osobina ili temelja, Ulrich je manje solidan, ali više čovjek.

Musil je ponudio alternativu, konceptualizirajući subjektivnost kao procesualni fenomen: osoba se kreće prema pozicijama subjekta, identitetima koje mora preuzeti jer obećavaju jedinstvo i priznanje, ali ih potom odbacuje jer pozicije nikada ne ispunjavaju to obećanje. Subjektivnost je proces, prijelaz, postojanje između. Identificiranje jest samootuđivanje.

Radnja romana govori o tome kako se Ulrich uključuje u Usporednu akciju nakon što mu je to otac naložio. Kad mu otac umre, on susreće svoju davno izgubljenu sestru blizanku Agathe na sprovodu prilikom kojega oboje nose kostime Pierrota. Pierrot je lik klauna podrijetlom iz *commedie dell'arte* koji je zbog svoje emotivne ambivalentnosti – melankolije i komike – te zbog maske koja na neki način sugerira odbijanje identiteta, postao neiscrpan motiv za čitav niz modernih umjetnika. Pojava Agathe u drugom dijelu romana presudna je za konstrukciju Ulrichove nestabilne subjektivnosti. Umjesto da svatko konstruira identitet kroz evolucijski proces samoprepoznavanja i potrage za autentičnošću, blizanci svojim zrcalnim karakteristikama međusobno negiraju svaki unaprijed zadani identitet.

Savjetujem ti da jednom noću pogledaš neko ogledalo: tamno je, crno, i ne vidiš gotovo ništa; a ipak je to ništavilo posve jasno nešto drugo od ništavila ostale tame. Naslućuješ staklo, udvostručenje dubine, neki ostatak sposobnosti da svjetluca – a ipak ne razabireš baš ništa!

Pierrot se pojavljuje kao motiv u kulturnim razdobljima obilježenim ideološkom dezorijentiranošću kada su etnički, klasni, rodni i sl. kolektivni identiteti u procesu rekonstrukcije. Sa smrću oca i Agathinim napuštanjem muža, brat i sestra doživljavaju stanje eksperimentalne bijede u kojoj svi identiteti bivaju sadržajno ispražnjeni. Nakon susreta, Ulrich odlučuje napustiti Usporednu akciju i otići živjeti i putovati sa svojom sestrom-srodnom dušom koja mu također postaje ljubavnica. Ulrich kaže,

Popustili smo impulsu protiv poretka

To jeste istina s obzirom da je zabrana incesta temelj svakog društvenog poretka. Ako se pojedinci sparuju s članovima svoje obitelji, onda se različite obitelji ne mogu povezivati razmjenom članova obitelji, a to je ono što konstitucija društvene zajednice pretpostavlja. Ova zabrana također je potrebna za konstituciju rodnog, ali i svih drugih identiteta. Tabu incesta podrazumijeva da svaki subjekt također mora imati rodni identitet, koji određuje je li objekt razmjene, te grupni identitet, koji definira društvene granice unutar kojih se ta razmjena može dogoditi. Naime, žene, a ne muškarci, se razmjenjuju između obitelji i to je ono što muškarce definira kao predstavnike društvenog polja, što je naturalizirano patrijarhalnom ideologijom. Zato je ovaj dio romana naslovljen Zločinci.

Život u obitelji nije pun; u krugu obitelji mladi se ljudi osjećaju zakinuti, umanjeni, ne posve svoji. Pogledaj ostarjele, neudane kćeri: obitelj im je isisala krv; iz njih su nastali sasvim posebni križanci između ‘ja’ i ‘mi’.

Nadilazeći svaki identitet, Musilijanska se subjektivnost reaktivno transformira putem otpora zakonima kulture koji ju nastoje učvrstiti u jednu stabilnu poziciju. Ulrich zamišlja savršeno društvo kao

golema eksperimentalna stanica za isprobavanje najboljih i otkrivanje novih načina da se bude ljudsko biće

Povijesne traume, u ovom slučaju raspad carstva, uzrokovale su simboličnu kastraciju muškog identiteta. U nedostatku legitimnog načela moći i autoriteta, društvo gubi sredstva za postizanje konsenzusa i razlikovanje napretka od propadanja. Čudovište, koje može biti druga etnička skupina, feministkinje ili bilo koji drugi lik, tada se pojavljuje kao imaginarni nadomjestak koji omogućuje članovima zajednice da

vjeruju da postoji djelovanje ili racionalnost na djelu, jer, "bolje zla racionalnost nego nikakva." Agathe, Ulrich, drugi ČBO likovi, kao i likovi iz drugih Musilovih djela predstavljaju ovu figuru monstroznosti. Kao i u slučaju kolektivne čežnje za Führerom ili mesijom koji će ponovno vezati pojedince u ekspresivističku zajednicu, čudovište se može tumačiti kao izraz kolektivne želje za povratkom patrijarhalne moći i autoriteta. S druge strane, Musilijansko čudovište znak je rušenja autoriteta – Ulrich, čovjek bez svojstava, stoji između logike društva koje se mobilizira za rat s jedne strane, i protulogike kriminala, ludila i ženstva s druge.

"No dobro", povukao se Ulrich, "htio sam reći kako tehnika iz leševa, izmeta, bljuvotine i otrova već odavno izvlači korisne stvari, to bi skoro već moglo uspjeti i psihološkoj tehnici. No svijet uzima previše vremena za rješavanje tih pitanja. Država izdaje novac za svaku glupost, a za rješavanje najvažnijih moralnih pitanja nije odvojila ni novčić. To je u njezinoj prirodi, jer država je najgluplji i najzločestiji ljudski organizam koji postoji."

Elita i narod iz romana željni su proslave jedinstva nacije, ali približavajući se kolovozu 1914., širi se osjećaj da se stvari ne mogu nastaviti ako mesija uskoro ne dođe da ih ujedini. S rasističkim kolektivnim vapajem za Führerom, naoružanjem i protjerivanjem manjina, Kakanija na kraju implokira u totalitarizam i rat. Nasuprot tome, tu je Ulrich koji nastoji očuvati identitet koji bi se mogao oduprijeti ideološkoj privlačnosti nacionalizma, identificirajući se na taj način sa zločincem.

U ranim skicama Musil pojašnjava – "Odbojnost prema kompetentnim, samo-pravičnim i prosvijećenim ljudima tjera ga prema Moosbruggeru", koji je šizofreni ubojica.

udruga i protu-udruga

jedina stvar koja je razlikovala njegov vlastiti život od života ludaka bila je svijest o vlastitoj situaciji

Ta se antinomija pojavljuje u ključnim Musilovim pojmovima – "čovjek" i "svojstva". Čovjek bez svojstava ekvivalent je čistoj subjektivnosti kojoj je svojstvena transgresivna sila negativnosti. On je ludak, možda anarhist, čovjek koji jest vlastito svojstvo ili kvaliteta. Čovjek sa svojstvima jednak je čistom identitetu, pojedincu uvježbanom da postane poslušan građanin/vojnik. Musil ne vidi kompromis između dviju opcija koje objašnjavaju nemoguć izbor između ludila i fašizma,

dva pola Ni-Niti ovog doba

Ulrich odbija mogućnost da cirkulira s jedne funkcije na drugu unutar društvenog stroja, da nikada ne bude svjestan cjeline prilagođavajući se uvijek malim zadacima, bivajući poslušnim službenikom bez djelovanja i savjesti. Roman ističe logičan, egzistencijalni i politički zaključak dileme: Ako se svaka kvaliteta definira nacionalnim, rasnim, etničkim ili rodnim pojmovima, osoba koja se želi oduprijeti nacionalizmu, rasizmu, etnocentrizmu i seksizmu mora postati čovjek bez svojstava.

"Svaki čovjek izvorno razmišlja o cijelom životu", objasnio je, "ali što točnije razmišlja, to više se suzuje. Kada sazrije, imaš pred sobom čovjeka koji se na određenom kvadratnome milimetru snalazi tako dobro kao u cijelome svijetu najviše dvadesetak drugih ljudi; on točno vidi kako svi ljudi koji nisu tako obaviješteni o njegovom predmetu, govore besmislice, a ipak se ne smije pomaknuti, jer napusti li svoje mjesto samo za mikromilimetar, on sam govori besmislice."

No ta unutarnja sloboda sastoji se u tome da se o svemu može misliti, da čovjek u svakom ljudskom položaju zna zbog čega se uz njega ne treba vezati i nikada ne zna uza što bi se želio vezati. U tom ne baš sretnom trenutku, kada se posebni maleni val osjećaja, koji ga je obuzeo na sekundu, ponovo razišao, bio je spreman priznati da ne posjeduje ništa osim sposobnosti da u svakoj stvari otkrije dvije strane.

Musilov prvi izbor za naziv romana bio je "Špijun", a Ulrichovo ime trebalo je biti "Anders", što znači "drugi" ili "drugačiji", pošto se taj drugi i špijun, kao netko tko lažira identitet, čine kao jedina pozicija dostupna osobi koja želi zahtijevati subjektivno djelovanje pred ideologijama koje svakog pojedinca svode na izraz nacionalne biti. U kontekstu nacionalnog pitanja, špijun – dvojnik – predstavlja želju za alter egom bez nacionalne pripadnosti. Ulrich, Agathe i drugi likovi simbolički uništavaju ideološki poredak koji osobama pripisuje identitete i artikuliraju proizvoljna ograničenja zamišljene zajednice, pokazujući time da se subjekt ne može niti objasniti niti svesti na bilo koji identitet.

Dakle, pouke koje Musil izvlači iz iskustva Prvog svjetskog rata su, prvo, da su postojeće ideje o ljudskoj prirodi pogrešne i, drugo, da većina ljudi nije u stanju prihvatiti ovaj uvid. Da bi bili ono što jesu, mnogi pojedinci moraju vjerovati da postoji razlog zašto su to što jesu i da njihova sudbina jest, ili može postati, izraz širega sustava vrijednosti ili objedinjujućeg narativa. U svojim esejima iz ranih 1920-ih, Musil navodi da postoji rezidualna mentalna struktura koja nastavlja generirati vjerovanje u zakone i esencije koje, iako navodno objašnjavaju identitete i sudbine osoba, zapravo ih sprječavaju da se suoče s kontingentnošću svoje egzistencije. Njegova dijagnoza procesa modernizacije jest da je kapitalizam pridonio uništenju svih starih društvenih veza svodeći osobu na funkciju njenoga društvenog položaja. Budući da je moderno društvo toliko diversificirano, a međuljudske veze složene, identitet propisan pojedinki s njezinim društvenim položajem ne može "izraziti" društvo u cjelini jer je ona samo jedan njegov mali dio. Funkcija tog malog fragmenta u društvenoj cjelini čovjeku ostaje nepoznata, pa se stječe dojam da društvom upravlja neka nepoznata samoodržavajuća mašinerija koja pojedinca zapravo čini suvišnim. U takvoj su situaciji nacionalizam i rasizam zamjena za društvene veze koje je kapitalističko društvo razorilo jer povezuju pojedinca s društvom na neposredan, gotovo fizički način. Kao alternativu ovim konzervativnim pokušajima da se izliječe problemi modernizacije, Musil nudi svoj "Teorem bezobličnosti", što je sama ideja razrađena u Čovjeku bez osobina. Po njemu, nacija je fantazija, lažirana zajednica i on svoju zadaću definira kao potragu za boljom ideologijom, onom koja bi proizvela filozofe umjesto kanibala, solidarnost umjesto egoizma i mir umjesto rata. Pod ideologijom ne misli na zamagljivanje društvenih i ekonomskih odnosa, već na "intelektualni poredak osjeća – objektivnu povezanost sentimentata koja olakšava subjektivnu povezanost". Ta bi ideologija trebala dati koherentnost i stabilnost onom "ja". U nacrtu za ČBO piše: "Svaka ideologija, čak i ona pacifistička, vodi u rat." Ipak, navodi da ako je čežnja za vjerom i identitetom stalna želja bezobličnog ljudskog subjekta, tu želju moraju ispuniti ideologije koje nisu rasizam, nacionalizam i imperijalizam.

Dadete li mi na upravljanje novine, radio, filmsku industriju i možda još nekoliko drugih kulturnih sredstava, obvezujem se da ću za nekoliko godina – kako je to jednom rekao moj prijatelj Ulrich – ljude pretvoriti u ljudoždere!

Čini se da se "čovjek je" mijenja jednako brzo kao i "u modi je", a zajedničko im je to da nitko, vjerojatno čak ni oni kojima je moda zvanje, ne znaju stvarnu tajnu toga "je". Tko bi se na to pobunio, nužno bi ostavio pomalo smiješan dojam čovjeka koji je upao među polove stroja za elektrostimulaciju, pa se snažno trza i trese, a ne opaža protivnika. Protivnika naime ne tvore ljudi koji brzo i dosjetljivo iskorištavaju trenutačnu poslovnu situaciju, nego ga tvori tekuće-plinovita nepostojanost općeg stanja, njegovo slijevanje iz bezbrojnih područja, neograničena sposobnost spajanja i preobrazbe, čemu se kod primatelja još pridružuje i manjak ili zatajenje važećih, zaustavnih ili uredbenih načela.

Musil je smatrao da njegovo otkriće ljudske "bezobličnosti" također donosi sa sobom priliku: "Izazov je stvoriti organizaciju koja štiti mogućnosti. Vjera u ljudskost. Odbacivanje kvazi-ideja države i nacije." Stoga bi najvažniji zadatak nove ideologije bio omogućiti ljudima da se odupru ideološkim manipulacijama kojima vladajuće elite pokušavaju povećati i opravdati svoju moć. Ono što Musila po ovom pitanju najviše zanima su politička afektivnost i ljudske emocije. Iskustvo rata je za njega otvorilo pitanje kako je moguće da se masovno nasilje može izjednačiti s ljubavlju i kolektivnom solidarnošću.

Naravno – požurio se Ulrich potvrditi – sport je sirov. Moglo bi se reći praznjenje najpomnije raspoređene opće mržnje, koja se odvodi putem borilačkih sportova. Jasno, tvrdi se suprotno, da sport povezuje, stvara prijateljstva i slično; no to u osnovi samo dokazuje da sirovost i ljubav jedno od drugoga nisu udaljeniji nego što je jedno krilo velike šarene, punjene ptice udaljeno od drugoga.

Naime, ljudsko je biće jednako lako navesti na ljudožderstvo kao i na kritiku čistog uma; s istim uvjerenjima i osobinama može postići oboje ako se uvjeti tako poklope, a pritom vrlo velike vanjske razlike odgovaraju vrlo malenim unutarnjim.

emocionalni život čovječanstva njiše se naprijed-natrag poput vode u nestabilnoj kadi

Pri kraju Akcije, Ulrich predlaže projekt za istraživanje nepoznatih zakona ljudske afektivnosti radi pružanja osnove ideološkog inženjeringa koji bi, umjesto monstroznosti, radije potaknuo neke druge potencijale čovječanstva. Dakle, on pokušava konstruirati filozofiju emocija, što je ono što čini teorijsku

srž romana. Uz vlastito iskustvo iz 1914., Musil je usporedio kolektivnu energiju oslobođenu ratom s iskustvom nekog uzbudljivog osjećaja ispražnjenosti i obavijenosti većom stvarnošću kakvu opisuju mistici. Budući da se činilo da će ovaj granični osjećaj utopijskih dimenzija i dalje privlačiti ljude, smatrao je potrebnim ispitati kako ti osjećaji djeluju i je li moguće da se njihov utopijski sadržaj može nekako spasiti i njime upravljati na neki konstruktivan način. Prema njegovom mišljenju, sve dok nema razumijevanja za fenomen strasti, postoji rizik da se ponovno dogodi prijelaz iz stanja mira u stanje plemenske ekstaze, odnosno ekstaze koju ljudi osjećaju kad misle da su dio nekog kolektiva.

Mnogo je relevantnih djela posvećenih ovoj temi koja proizlaze iz istog iskustava, poput Freudove Grupne psihologije i analize ega (1921.), Reichove Masovne psihologije fašizma (1933.), istraživanja masovnog ludila Hermanna Brocha – Massenwahntheorie (1939.-48.). i kasniji projekti Adorna i Horkheimera, te Mase i moć (1960.) Eliasa Canettija. U okviru ove teme Musilov je cilj bio razdvojiti utopijski aspekt afektivnog vezivanja od njegovih destruktivnih aspekata, a osim pisanja eseja na tu temu, njegova je metodologija bila zapravo pisanje romana. Kako je napisao – umjetnost je “moralni laboratorij”, pa tako je to i Čovjek bez osobina.

Za razliku od teoretičara, znanstvenika i filozofa koji su zbog metodoloških očekivanja morali donijeti zaključak o svojim ispitivanjima, Musil se cijeli život bavio problemom pronalaska drugoga ljudskog bića. Stoga je Čovjek bez osobina esencijalno nedovršen roman. Budući da je bio otvoreni eksperiment, roman se s vremenom mijenjao po pitanju ideja, likova i zapleta. Na neki način, ova vrsta predanosti bez potrebe za pronalaženjem konačnog rješenja ili osobnog osjećaja zatvaranja jedan je od preduvjeta otvorenosti prema drugima. Ne postoji način da se konceptualiziraju međuljudski odnosi jer su oni filozofski nesvodivi. A cilj “pokušaja pronalaska drugog ljudskog bića” mogao bi biti konstruiranje čovjeka koji je što više moguće otporniji na poziv grupnog ega nacije ili rase, a prijemčiv za strasti solidarnosti. Rezultat ovog Musilovog nastojanja jest subjekt bez nacije.

govorio je o nužnoj organizaciji unutarnje nježnosti, ne bi li spasio čovječanstvo od utrke u naoružavanju i bezdušnosti.

Znajući da bi svijet mogao biti drugačiji i da se on mogao roditi kao netko drugi, Ulrich u školskom eseju o patriotizmu piše kako svoju domovinu nikada ne treba smatrati najboljom. Musilovo multikulturalno iskustvo bilo je uvjetovano poviješću carstvu i vlastitom poviješću; rođen u Brnu, u današnjoj Češkoj, od roditelja koji su govorili njemački. Od njegova vremena pa na ovamo na ovim su se prostorima mijenjale državne granice. Međutim, kulturne granice nije moguće odrediti. Još je jedan austrijski autor iz tog razdoblja, Otto Bauer, pisao kako pojedinci koji žive u pograničnim zonama naseljenim stanovništvom raznih nacionalnosti ne mogu jednostavno prerasti u pripadnike jedne nacije. Pojedinaac pod utjecajem različitih nacionalnih kultura ne kombinira samo karakterne crte dviju (ili više) nacija, već posjeduje sasvim novi karakter. I zato osobe mješane nacionalnosti, u vrijeme nacionalne borbe, mogu biti osuđeni kao prijestupnici ili izdajice. Na sličan način, u Čovjeku bez osobina, Musil evocira društvo u kojem mnoštvo kultura, povijesti i identiteta omogućuje pojedincu da ih nađe.

Naime, žitelj ima najmanje devet karaktera, poslovnih, nacionalnih, državnih, klasnih, zemljopisnih, spolnih, svjesnih, nesvjesnih, a možda još i privatnih; on ih u sebi sjedinjuje, ali oni ga rastaču, tako da on nije ništa doli malo korito isprano brojnim brzacima, u koje oni užubore da bi iz njega ponovno istekli i zajedno s drugim potocićima ispunili drugo korito. Zbog toga svaki Zemljanin ima još i deseti karakter, a on nije ništa do pasivne utvare neispunjenih prostora; on čovjeku dopušta sve osim jedne stvari: da ozbiljno shvati ono što čini njegovih najmanje devet preostalih karaktera i ono što se s njima događa; dakle, drugim riječima, brani mu upravo ono što bi ga trebalo ispunjavati. Taj, moramo priznati, teško opisivi prostor u Italiji je drugačije obojen i oblikovan nego u Engleskoj, jer ono što ih razlikuje ima drugu boju i oblik, a ipak je tu i tamo isti, prazan, nevidljiv prostor u kojemu stvarnost stoji poput maloga kamenoga gradića za sastavljanje koji je napustila mašta.

Deseti karakter poništava sve ostale jer onemogućava osobi da ih shvati ozbiljno. Za Musila je to nedostatak, nedostatak koji generira potrebu koju ne može zadovoljiti nijedan društveni identitet i koja ih stoga mora sve negirati. U ovom pogledu, sebstvo je omogućeno samo privremenom identifikacijom koja nadoknađuje izvorni nedostatak. Ako te identifikacije nisu stvarno tranzitivne i traju, podržane

ideologijama, one će se stabilizirati u svojstva i karaktere, koji bi se mogli pogrešno shvatiti kao realni i stoga blokirati druge mogućnosti. Ipak, za Musila,

biti više nego što jesmo

nadvladati svaki identitet jest ono što definira ljudsko stanje. Kako je Musilijanski subjekt uvijek u procesu, zauvijek deteritorijaliziran, roman ukazuje kako ljudsko stanje isključuje pokušaj da se osoba fiksira za određeni identitet. Stoga je u srži muzilijanskog subjekta moć distanciranja i diferencijacije koja spriječava osobu da previše ulaže u svoje identitete i koja distancira stvarnost, čineći da se postojeći društveni poredak pojavljuje kao samo jedan u beskonačnom broju mogućih svjetova. Autor Stefan Jonsson smatra da ovaj subjekt ne predstavlja samo beskrajne mogućnosti, već također pokazuje Musilov neuspjeh da konstruira održivu alternativu ljudskom biću. Po Jonssonovom mišljenju, ostvarenje ovog subjekta bila bi u najboljem slučaju u anarhističkoj akciji, i/ili samonametnutoj izolaciji i mizantropiji u najgorem slučaju. "Anarhističko djelovanje u najboljem slučaju"? Što znači da bi trebalo postojati nešto više od toga? Musil očitito nije bio zadovoljan ničim osim transkulturalnom, možda čak i transrodnom utopijom, a njegova predanost mogućnostima spriječila ga je da zamisli kraj romana. Samo je jednom predložio neku političku maksimu, u eseju o socijalizmu, a to je bilo: djeluj solidarno! Osim toga, nije imao nikakve ideje o djelovanju, što je jedan od razloga zašto je prozvan "konzervativnim anarhistom". Još jednom se postavlja pitanje koja su načela na kojima temeljimo svoj sud? Kao što su anarhisti prije nas zaključili, za postizanje anarhije, slobode za sve, nema posebne potrebe za ljudima koji sebe smatraju anarhistima. Potrebni su ljudi koji misle svojom glavom.

Opasno je prestati misliti.

Naime, misao bez praktične svrhe vjerojatno je ne baš pristojna potajna zabava; no posebno one misli koje prave goleme korake na štulama, a iskustvo dodiruju tek sićušnim đonovima sumnjive su zbog neispravnog nastanka. Nekada se govorilo o misaonom uzletu, a u Schillerovo bi doba čovjek koji u prsima nosi tako uznosita pitanja bio vrlo cijenjen; danas međutim imamo osjećaj da s takvim čovjekom nešto nije u redu, osim ako to slučajno nije njegovo zanimanje i izvor prihoda. Stvari su očitito raspoređene drugačije. Određena pitanja odstranjena su iz čovjekova srca. Za misli koje visoko lete stvorena je neka vrsta farme kokoši koju nazivamo filozofijom, teologijom, književnošću, gdje se one na svoj način sve nepreglednije množe, a dobro je da je to tako, jer nitko sebi pri takvoj raširenosti više ne treba predbaciti da se za njih ne može osobno brinuti. U svojem poštovanju prema stručnosti i specijalizaciji Ulrich je u osnovi bio odlučan da ništa ne prigovara takvoj podjeli djelatnosti. No sebi je još uvijek dopuštao da i sam razmišlja, iako po zanimanju nije bio filozof, a u ovome je trenutku razmišljao da će nas to dovesti na put pčelinje države. Matica će nositi jaja, trutovi će voditi život posvećen pohoti i duhu, a stručnjaci će raditi.

Bez obzira na svoju snažnu intelektualnu koncentraciju, Musil je u svojim esejima opetovano priznavao neuspjeh da svojim idejama da sustavnu formu. Ali ako je on, kao Ulrich, vjerovao u mišljenje kao neprestano kretanje, tada sistemski oblici za njega nisu bili stvarno mogući, pa stoga nije bilo stvarnog neuspjeha s njegove strane. Jasnoća postoji samo u sferi iluzija i riječi – na samom kraju sustava počinje život. Čovjek bez svojstava logična je posljedica te ideje mišljenja, kao romana koji je svoj kraj našao tek na kraju jednog života.

To je lekcija koju smo dobili od Ulricha koji, bez posebnih svojstava, ostaje otvoren! – otvoren prema drugima. Dakle, u vezi s Musilovim pitanjem kako pronaći drugo ljudsko biće, jednostavno bismo rekli da se u solidarnom djelovanju susrećemo s drugima, koji su nama osobno ništa, i ne tretiramo jedni druge kao sredstvo za postizanje nekog cilja – kao što to jest u svim kapitalističkim društvenim odnosima, uključujući i ljevičarskim politikama – već radije imamo jedni druge kao cilj koji treba postići. Cilj je razvijanje naše osobnosti – da budemo kvaliteta, a ne da imamo kvalitete. Prema riječima Gustava Landauera, "... ona koja se odista osjeća djelom ovog svijeta ne treba više brinuti odakle dolazi i kamo ide – nema razlike između nje i svijeta izvan nje. Pripadajući jedni drugima, takvi će ljudi živjeti zajedno. To će biti anarhija."

Popis korištenih i preporučenih radova:

- Robert Musil: *Čovjek bez osobina I, II, III*; preveo Andy Jelčić; Fraktura, Zagreb, 2008; 2013; 2019.
- Robert Musil: *Iz dnevnika*; preveo Dubravko Trojanac; Disput, Zagreb, 2003.
- Robert Musil: *Precision and Soul. Essays and Addresses*; edited by Burton Pike and David S. Luft; The University of Chicago Press, Chicago, 1990.
- Stefan Jonsson: *Subject Without Nation. Robert Musil and the History of Modern Identity*; Duke University Press, Durham, 2001.
- Ramón Máiz: *Lost illusions in Interwar Europe: nation and self in Robert Musil*, in *Araucaria* Vol. 24, No. 49 (2022); University of Seville.
- Markus Zisselsberger: *Cultural Nationalism in the Twilight of History: Robert Musil's Austrian ImagiNation*, in *Modern Austrian Literature* Vol. 37, No. 1/2 (2004); Association of Austrian Studies.
- Gustav Landauer: *Anarchic Thoughts on Anarchism* [1901], in Gustav Landauer: *Revolution and Other Writings: A Political Reader*; translated and edited by Gabriel Kuhn, PM Press, Oakland, 2010.

Negacija

U susret drugom ljudskom biću
Ideje o nacionalizmu u Čovjeku bez osobina Roberta Musila
2023

Tekst je objavljen u trećem broju Antipolitike antipolitika.noblogs.org

negacija.anarhija.net